

Fynsk disputats

Finn Stendal Pedersen: Fynsk landbrugs vilkår 1682. (Odense Universitetsforlag 1985, 416 si. Pris 329 kr.).

Af Hans Henrik Jacobsen

Der er i de sidste to årtier antaget 5 disputater, der primært bygger på fynsk historie, og de er tilmed skrevet af historikere, der har eller har haft deres virke på Fyn. Den første i rækken var museumsdirektør Svend Larsens »Studier over det fynske Rådsaristokrati i det 17de Århundrede« (antaget af det humanistiske fakultet ved Aarhus Universitet kort tid før Svend Larsens død i april 1964), hvorefter fulgte museumsinspektør Erling Albrechtsens »Fynske Jernaldergrave« (antaget af det humanistiske fakultet ved Aarhus Universitet 1968), lektor Aage Fasmer Blombergs »Fyns vilkår under svenskekrigene« (antaget af det Humanistiske Fakultetsråd ved Odense Universitet 1973) og arkivar Lotte Dombernowskys »Lensbesidderen som amtmand. Studier i administration af fynske grevskaber og baronier 1671–1849« (antaget af det Humanistiske Fakultetsråd ved Odense Universitet 1982). Til denne række af betydelige studier er nu føjet universitetslektor Finn Stendal Pedersens »Fynsk landbrugs vilkår 1682« (antaget af det Humanistiske Fakultetsråd ved Odense Universitet 1984).

Materialet, der ligger til grund for Finn Stendal Pedersens afhandling, er forarbejderne til Christian V's matrikei 1688, de såkaldte markbøger og modelbøger, hvori findes indført resultaterne af de opmålinger og takseringer af dansk landbrugsjord, der fandt sted i første halvdel af 1680'erne med henblik på en matrikel til afløsning af den eksisterende fra 1664. Selv præsenterer Finn Stendal Pedersen sin forskningsopgave som følger: »Dette kildemateriale er ivrigt udnyttet af forskningen, hvad de tidlige opmålingsprotokoller angår, men er hidtil ikke blevet nærmere undersøgt med henblik på at klarlægge kildematerialets samlede sammenhæng og den skæbne, som blev de oprindelige vurderingsoplysninger til del i det senere beregningsarbejde; det var dette arbejde, der førte til den enkelte landbrugsbedrifts skatteansættelse i tønder hartkorn. Det vil sige, at det hidtil har været uklart, om den endelige hartkornsansættelse stod i et rimeligt enty-

digt forhold til opmålings- og vurderingsresultaterne. – På baggrund af en nøjere undersøgelse af det bevarede kildemateriale for Fyn foretages en kildekritisk prøvelse af materialets indbyrdes sammenhæng og bærekraft, og det påvises, at kildematerialet med visse modifikationer og justeringer kan anvendes til en strukturanalyse af de produktionsforhold, som de enkelte landbrug var underlagt i 1682«.

Disputatsen indeholder i nævnte rækkefølge beskrivelse af følgende: arbejdsgangen i den opmåling og den vurdering, der fandt sted i perioden fra april 1681 til april 1684 og i tilknytning hertil en vurdering af troværdigheden og brugbarheden af samme, selve hartkornsberegningen, arbejdsgangen i de beregninger, der fandt sted i perioden fra november 1684 til maj 1688 med deraf følgende forhøjelse af hartkornet, en beskrivelse af materialet (markbøger, modelbøger, klage- og decisionsprotokoller m.v.) og databehandling af samme, samt brugsstruktur og produktionsværdi, ejendomsstruktur og ejerforhold i 1682.

At det er et omfattende materiale, der er analyseret, viser den kendsgerning, at resultaterne af opmålingen af den fynske agerjord såvel som engarealer, græsningsarealer og oldenskovne fylder 213 bind. Selv har jeg på Rigsarkivet i sin tid haft lejlighed til at studere materialet for to fynske sogne, og det omfattede alene nær 1000 tætskrevne sider. Hver eneste ager blev opmålt ved hjælp af målestokke og lange jernkæder, og målene for længde og bredde i begge ender blev indført i de mange protokoller.

I materialet indgår de 10.435 bedriftsenheder, der fandtes på Fyn i 1682 (1520 jordløse huse, 3108 enheder med 0–4 tdr. hartkorn, 4551 enheder med 4–10 tdr. hartkorn, 1214 enheder med 10–50 tdr. hartkorn og 42 enheder med over 50 tdr. hartkorn). 25 ejerlav, repræsenterende de områder, som de 4 kommissioner (den tryggevældeske, den kronborgske, den assenske og den nyborgske) opmålte, er udvalgt med henblik på detailundersøgelser (Allesø, Beldringe, Ulkendrup, Glavendrup, Ørritslev, Bøllelose, Knudstrup, Ubberud, Skallebølle, Davinde, Rønninge, Marslev, Skellerup, Birkende, Urup, Bjerne, Horne, Falsled, Østerby, Katterød, Pejrup, Kirkesøby, Søllested, Avlby og Voldby).

Resultaterne kan bl.a. aflæses i ca. 50 gengivelser af Fyns-kortet med den gamle sogneinddeling og i et tilsvarende antal figurer til belysning af diverse korrelationskoefficienter. Mens aflæsning af figurerne forudsætter et indgående kendskab til EDB-materiale, er kortene let tilgængelige, og ved hjælp af diverse signaturer er man i stand til at aflæse landbrugets vilkår i utallige variationer i hvert eneste

fynsk sogn. Kendskab til dansk landbrugshistorie i 1600-tallet er som helhed en forudsætning, hvis man vil fordybe sig i den foreliggende fremstilling.

Af kortmaterialet fremgår det, at den gennemsnitlige opdyrkningsgrad på Fyn i 1682 lå på 45%, samt at der var store regionale forskelle i opdyrkningsgraden. De mindst opdyrkede arealer (ned til 23%) lå i et sammenhængende område i Sallinge, Sunds og Gudme herreder, i sognene Orte, Ørsted, Tommerup og Ubberud samt i nogle få kyststrækninger øen rundt. Områder, der lå over gennemsnittet (op til 80%), var sogne i Båg, Vends og Skam herreder, den nordlige del af Skovby herred, den vestlige del af Sallinge herred samt sogne i et bælte på Østkysten fra Nyborg til Svendborg. Som helhed gjaldt det, at Fyn var en af landets bedst opdyrkede regioner.

Indsamlings- og indkodningsarbejdet startede i 1973, og der er således tale om et omfattende videnskabeligt arbejde, der har strakt sig over 10 år. Forsvaret af disputatsen fandt sted på Odense Universitet den 6. december 1985, og det lykkedes ikke de 4 opponenter at rokke ved det billede, som Finn Stendal Pedersen med sit værk har givet af fynsk landbrugs produktionsvilkår og rentabilitet i 1680'erne.

Første officielle opponenter, professor Viggo Hansen, der er geograf med landbrugshistorie som specialia, udtalte indledningsvis, at det omfattende materiale efter hans bedømmelse havde været i gode hænder, og han havde som helhed meget få kritiske bemærkninger. Han fandt, at der med dette værk var foretaget analyser af langt mere perspektivrig karakter end tidligere, og han fandt ikke anledning til at rokke ved nogen af de opstillede teorier. Det er et godt og solidt arbejde, sluttede han, – forskningen på dette område er kommet et godt stykke videre.

Ex auditorio opponerede lektor, dr. phil. Karl Erik Frandsen, Københavns Universitet, der som doktoranden er specialist i dansk landbrugshistorie. Selv har han et godt kendskab til det fynske område, idet han i sin disputats »Vang og tægt. Studier over dyrkningssystemer og agrarstrukturer i Danmarks landsbyer 1682–83« (1983) har inddraget et betydeigt fynsk materiale. Han var uenig med sin fynske kollega i visse ting, men kunne dog erklære sig enig i diverse konklusioner.

Den mest kritiske var lic.fil. Erland Porsmose, Odense Universitet, der ligeledes opponerede ex auditorio. Han udtalte, at det var et nyttigt arbejde, der rummer mange analysemuligheder, men fandt, at præces i højere grad burde have inddraget resultaterne af hans licentiafhandling »Den regulerede landsby« (1981). Erland Porsmose

rejste kritik af behandlingen af beskatningsgrundlaget, ligesom han fandt, at 1688-matriklen ikke burde vurderes i sig selv, men ses i relation til såvel 1664-matriklen som 1844-matriklen. Heri var Finn Stendal Pedersen fundamentalt uenig og tilbageviste den af Erland Porsmose fremførte kritik.

Anden officielle opponent var professor E. Ladewig Petersen, Odense Universitet. Han fremhævede afhandlingens præcise emneformulering og understregede, at der ikke tidligere er foretaget en så indgående vurdering af materialet. Han rejste ikke hovedindvendinger, men fandt dog, at EDB-mængden havde været ved at tage magten fra doktoranden. Han pegede på visse skønhedspletter, og præses kunne i det væsentlige erklære sig enig med opponenten.

»Fynsk landbrugs vilkår 1682« er blevet betegnet som »et imponerende kildekritisk arbejde«, som »et stykke grundforskning af betragteligt format«, og der er ingen tvivl om, at disputatsen vil vinde anerkendelse i fagkredse. Det er blevet hævdet, at der i værket er »mere om marker end om mennesker«, og det er rigtigt, idet man i denne sværvægter af en bog ikke læser om andet end jord og jord og atter jord, men andet kan det vel ikke blive til, når emnet er en analyse af resultaterne af en minutiøs opmåling af hver eneste ager i hver eneste skifte i hver eneste mark i hvert eneste fynsk ejerlav i 1682!

Omtale af disputatsen i dagblade m.v.:

1. Fyens Stiftstidende, 4. december 1985 (Svend Erik Sørensen: Da jorden blev lagt i lænker).
2. Fyens Stiftstidende, 5. december 1985 (Mikael Venge: Mere om marker end om mennesker).
3. Fyens Stiftstidende, 7. december 1985 (Svend Erik Sørensen: Doktor på fynsk landbrug).
4. Landbrug Fyn, 9. december (Fynsk landbrugs vilkår i 1682 som doktordisputats).
5. Nyt fra Odense Universitet nr. 19, 9. december 1985 (En vurdering af fynsk landbrugs vilkår 1682).
6. Weekendavisen, Berlingske Aften, 7.–13. marts 1986 (J. Boisen Schmidt: Bondens vilkår).

Oppositioner er publiceret:

1. Viggo Hansen: Fynsk Landbrug 1682: Historie. Jyske Samlinger, Ny række, 16,2 1986, si. 290–97.
2. Karl-Erik Frandsen: Brug og hvile. Om udnyttelsen af agerjorden i 1600-tallet: Fortid og nutid, bd. XXXIII, hæfte 2, 1986, si. 117–123. (Finn Stendal Pedersens svar herpå er publiceret i Fortid og nutid, bd. XXXIII, hæfte 3, 1986, si. 194–196).
3. Professor E. Ladewig Petersens opposition vil i forkortet udgave blive trykt i Historisk Tidsskrift.